

Het insigne voor de Vereeniging voor Penningkunst van Erich Wichman

Op 8 september 1925 hield de *Vereeniging voor Penningkunst* in Amsterdam haar oprichtingsvergadering. Bij deze oprichting waren achttien personen betrokken.¹ Tot de stichters van de vereniging behoorden prominente kunsthistorici, zoals Hendrik Enno van Gelder en de hoogleraren Huib Luns en Willem Vogelsang, en numismaten als Arnold van Kerkwijk en Maurits Schulman. Twee van de oprichters, Carel Begeer en Marius Brinkgreve, combineerden hun artistieke belangstelling voor de penningkunst met een zakelijke binding. Carel Begeer (zelf een begaafd ontwerper) was directeur van de Koninklijke Nederlandsche Edelmetaalbedrijven Van Kempen, Begeer & Vos in Voorschoten, waar Marius Brinkgreve directeur van de afdeling voor penningkunst was. De twee laatstgenoemden speelden een cruciale rol bij de herleving van de Nederlandse penningkunst in de eerste helft van de twintigste eeuw.

Op initiatief van Carel Begeer vervaardigde de vooraanstaande ontwerper Chris van der Hoef (1875-1933) voor de mede-oprichters van de VPK een penning. Op dit penninkje, in zilver en brons geslagen, is op de voorzijde een scarabee met het jaartal 1925 afgebeeld, terwijl de keerzijde de tekst 'Aan de oprichters van de Vereeniging voor Penningkunst' draagt.²

Minder bekend is dat er enkele maanden vóór de officiële oprichting van de VPK voor de vereniging een insigne is ontworpen en uitgevoerd. Het betreft een gegoten eenzijdige zilveren plakette met een diameter van 22 mm en een dikte van 4 mm door Erich Wichman (1890-1929). De

gladde achterkant van de plakette laat ruimte voor bevestiging van een sluit-speld. Het insigne toont een menselijk gezicht, waarin op een organische wijze de letters V en P zijn verwerkt. Het kopje toont grote verwantschap met Wichmans andere plastische werk uit dezelfde periode.

Rond 1925 vervaardigde Wichman een aantal kleine gebruiks- en siervoorwerpen in brons en zilver, alle met verwrongen maskerachtige gezichten als onderwerp.³ Met de verkoop van deze in kleine oplage vervaardigde objecten trachtte de doorlopend armlastige kunstenaar zich in die tijd in leven te houden, waarbij hij het middel van colportage niet schuwde.

Levensloop

Een curieus figuur, deze Wichman. Hij werd in 1890 in Utrecht geboren als zoon van een hoogleraar geologie en

FJ. HAFFMANS

Het insigne voor de Vereeniging voor Penningkunst door Erich Wichman (zilver, 22 mm)

Erich Wichman, ca. 1927

een artistieke moeder. Na een scheidkundig experiment verloor de jonge Erich zijn linkeroog. Van het Utrechtse gymnasium werd hij verwijderd, nadat hij met een geladen pistool in de klas was verschenen. Na een kostschooltijd in Duitsland studeerde hij enige tijd chemie en kunstgeschiedenis in zijn geboortestad. Hij volgde colleges bij de hierboven genoemde prof. Vogelsang die hem ooit 'mijn bekwaamste studiosus' noemde en later een klinkende inleiding zou schrijven voor het prentieus geïllustreerde overzichtswerk *Erich Wichman tot 1920*. Tijdens zijn studententijd raakte Wichman bevriend met Carel Begeer – eveneens student van Vogelsang – en Marius Brinkgreve die klassieke talen studeerde.⁴

Tijdens deze studententijd ontwikkelde Wichman zich tot beeldend kunstenaar, waarbij hij zich op veelsoortige technieken toeleide. Hij beoefende grafische kunsten, maar was ook emailleur en edelsmid. Hij was een van de eerste abstracte schilders van Nederland. Tussen 1912 en 1920 was hij nauw betrokken bij de introductie van de buitenlandse avant-gardekunst, waarbij hij persoonlijk contact had met Wassily Kandinsky en de futuristische voorman Marinetti.

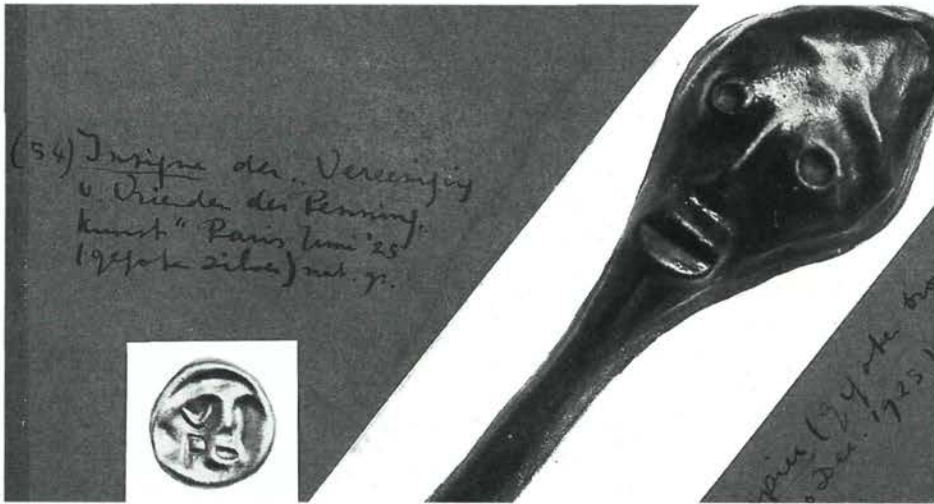
Tussen 1916 en 1919 was hij op freelance-basis als adviseur verbonden aan de Utrechtse Zilverfabriek van Begeer. Hoewel Wichman met zijn abstracte ontwerpen in het geheel geen commercieel succes had, getuigde Carel Begeer in een aantal publicaties van diens belang voor de nieuwe Nederlandse edelsmeedkunst.⁵

Behalve met beeldende kunsten hield Wichman zich met schrijven bezig. Als satiricus en polemist kreeg hij een zekere literaire faam. Bekendheid kreeg hij ook als oprichter van de Rapaille-Partij in 1921. Door zijn toedoen werd de zwerver Had-je-me-maar in de Amsterdamse gemeenteraad gekozen. In 1924 verbleef Wichman in Italië, waar hij onder de indruk kwam van het fascisme van Mussolini. Tot aan zijn vroegtijdige dood in 1929 bleef hij een propagandist van diens ideologie, zij het met eigenzinnige opvattingen.

Begin 1925 vertrok Wichman naar Parijs, waar hij meewerkte aan de totstandkoming van het Nederlands Paviljoen op de *Exposition des Arts Décoratifs et Industriels Modernes*, de overzichtstentoonstelling van toegepaste kunsten waaraan de term 'Art Deco' rechtstreeks is ontleend. Na afloop van deze tentoonstelling bleef hij in Parijs hangen, waar hij bij gebrek aan inkomsten snel in diepe armoede verviel. Na enige tijd dakloos te zijn geweest, nam hij in juni zijn intrek in de goedkoopst denkbare vorm van behuizing die hij kon vinden: een omgebouwde buitenplee op de binnenplaats van een hotel achter het Gare de Montparnasse. Gelukkig slaagde Wichman erin met hulp van enkele mecenasen een kleine artistieke productie op gang te brengen. Het kan dan ook geen toeval zijn dat hij juist in de dagen van zijn diepste ellende het insigne voor de VPK ontwierp. Begeer en Brinkgreve hebben ongetwijfeld met het verlenen van de opdracht een mogelijkheid gezien hun oude vriend even vooruit te helpen. De

Twee presse-papiers door Erich Wichman (brons, b. ieder ca. 40 mm, 1926)

bescheiden vergoeding die hij ontving, zal hem zeer welkom zijn geweest. Dat de VPK een insigne moest hebben, is Begeer en Brinkgreve mogelijk als gedachte ingegeven, omdat haar voorgangster, de eerder ontbonden *Nederlandsch-Belgische Vereeniging der Vrienden van de Medaille als Kunstwerk*, eveneens over een draagteken had beschikt.⁶

Insigne

Het insigne is afgebeeld in het *Fotoalbum Erich Wichman 1920-1927*, waarin Wichman zelf een overzicht bijhield van zijn artistieke productie uit die jaren.⁷ Zijn eigenhandig onderschrift bij de foto luidt: 'Insigne der "Vereeniging v. Vrienden der Penningkunst" Paris Juni '25 (gegoten zilver) nat. gr.' Het is de enige contemporaine documentatie die over het insigne te vinden is. Dat Zwierzina het niet vermeldt, is niet verwonderlijk. Zo hij het al kende, zal hij het niet als penning in enge zin beschouwd hebben.

Aannemelijk is dat slechts één of hooguit enkele insignes bij Begeer gegoten zijn. Het voor die tijd sterk modernistische ontwerp is – ondanks Begeers en Brinkgreves voorspraak – vrijwel zeker op verzet gestuit van de deftige burgerheren van de VPK.

Daarbij komt dat Wichmans reputatie als politiek enfant terrible ook meegespeeld kan hebben bij de acceptatie van zijn ontwerp. De ethische 'goedfout'-discussie over het fascisme zoals wij die thans kennen, was weliswaar in 1925 nog niet aan de orde, maar Wichmans revolutionaire geluiden zullen doorgaans in burgerlijke kring met afkeer ontvangen zijn. Overigens had Wichman tenminste één politieke geestverwant binnen de VPK. Zijn oude vriend Marius Brinkgreve, even erudiet als wereldvreemd, heeft zijn rechts-radicalen opvattingen nimmer verheimelijkt. In 1925 was hij lid van de antidemocratische splintergroep *De Nationale Unie*, later was hij betrokken bij de oprichting van *Zwart Front*, terwijl hij in de oorlog als 'Verwalter' van een joodse kunsthandel optrad.⁸

Het VPK-insigne van Wichman is in geen enkele openbare collectie opgenomen. Het enig bekende exemplaar was oorspronkelijk in bezit van Wichmans vriend Anthon Bakels, medeoprichter van de *Rapaille-Partij*. Bij diens dochter trof ik het aan tijdens mijn onderzoek naar Wichman voor mijn boek *Geest, koolzuur en zijk. Briefwisseling van Erich Wichman*. Het is in 1960 geëxposeerd op een

De afbeelding van het insigne in het 'Fotoalbum Erich Wichman 1920-1927'

overzichtstentoonstelling van Wichman in het Stedelijk Museum te Amsterdam.⁹ Recent was de penning te zien op de jubileumtentoonstelling van de Vereniging voor Penningkunst *Beeldhouwwerk van Formaat* in Museum Kempenland in Eindhoven. ■

Aan de ontwerper en industrieel Carel Begeer (1883-1956) wordt tot en met 27 mei 2001 een overzichtstentoonstelling gewijd in het Drents Museum te Assen. Deze expositie met de titel 'Begeerlijk Zilver' is vervolgens te zien in museum De Lakenhal in Leiden (29 juni tot en met 23 september 2001) en in Museum voor Sierkunst en Vormgeving in Gent (29 september tot en met 2 december 2001).

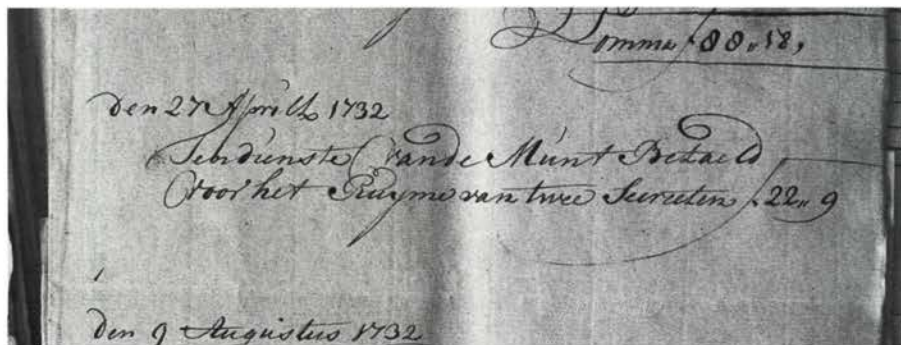
NOTEN

- 1 A.O. VAN KERKWIJK 'De Vereniging voor penningkunst' *JMP XII* (1925) 105-106.
- 2 ZWIERZINA (1935) 176 nr III, 12; JINTES/POL (1994) no. 140; L. TILANUS *Handzame sculptuur* (Amsterdam 2000) 39-41.

- 3 Voor biografische, kunsthistorische en politieke gegevens over Wichman zie: F. VAN BURKOM en H. MULDER *Erich Wichman 1890-1929. Tussen idealisme en rancune* (Utrecht 1983).
- 4 Voor de relatie van Wichman met Begeer en Brinkgreve zie: *Geest, koolzuur en zijk. Briefwisseling van Erich Wichman. Verzameld en toegelicht door F.J. Haffmans* (Westervoort 1999) 32-35.
- 5 C.J.A. BEGEER *Inleiding tot de geschiedenis der Nederlandsche Edelsmeedkunst* (Amsterdam 1919); C.J.A. BEGEER en M.J. BRINKGREVE *Een eeuw edelsmeedkunst, 1835-1935* (Den Haag 1935).
- 6 W.K.F. ZWIERZINA 'Draagteeken van de Nederlandsch-Belgische Vereniging der Vrienden van de Medaille als Kunstwerk' *JMP II* (1915) 258-259.
- 7 Aanwezig in de Collectie Erich Wichman van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Amsterdam.
- 8 L. DE JONG *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1969 e.v.) deel 4- II 498; ADRIAAN VENEMA *Kunsthandel in Nederland* (Amsterdam 1986) 58-59.
- 9 'Erich Wichman 1890-1929', Stedelijk Museum Amsterdam, 17 december 1959 - 18 januari 1960, catalogusnummer 79.

'Pecunia non olet'

Toen Titus, de zoon van de Romeinse keizer Vespasianus (69-79 nChr.), zijn vader bekritiseerde omdat die belasting hief op openbare latrines, stak de keizer zijn zoon een muntstuk onder de neus en zei: 'Pecunia non olet' (= geld stinkt niet). Wellicht weergalmden deze woorden in de gedachten van Johan van Kinsbergen, muntmeester van de Munt van Harderwijk, toen hij in 1732 zijn muntgebouw een beurt gaf. In de rekeningen van deze verbouwing vinden we tussen de verschillende posten voor kalk, hout, specie en arbeidsloon ook de kosten voor het 'ruijmen van twee secreten'. Hij betaalde voor dit onaangename karweitje 22 gulden en 9 stuivers. Ter vergelijking: het schoonmaken van de essaiweegschaal kostte 4 gulden en 8 stuivers.

(tekst en foto: Janjaap Luijt)